

О. Л. Кравченко,
канд. філол. наук
УДК 821.161.2 – 92.09:002.2

«Сучасна українська еміграція та її завдання» С. Петлюри як джерело вивчення української видавничої справи 20-х рр. ХХ ст.

У статті проаналізовано публіцистичний твір С. Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» як джерело вивчення видавничої галузі в Україні й видавничої діяльності української діаспори 20-х рр. ХХ ст. Доведено, що публіцист порушував такі проблеми, як кристалізація функцій періодичних видань, використання закордонної преси для поширення правдивих відомостей про українців, активне становлення видавничої діяльності закордонних українців, розбудова бібліотечної справи й формування української бібліографії тощо.

Ключові слова: С. Петлюра, публіцистика, «Сучасна українська еміграція та її завдання», українське книговидавництво 20-х рр. ХХ ст.

Публіцистичний доробок С. Петлюри репрезентує його погляди на літературу, мистецтво, науку, освіту, журналістику, військову справу, відтворює етапи формування української національної ідеї і процеси державотворення. Тому не дивно, що до аналізу публіцистики однієї з провідних постатей суспільно-політичного життя України ХХ ст. зверталось не одне покоління дослідників – Т. Гунчак («Петлюра як публіцист»), В. Жила («Журналістська спадщина С. Петлюри»), Г. Машталер («Вивчення літературознавчих праць Симона Петлюри в гімназії»), Т. Салига («Симон Петлюра: літературознавчо-мистецький мотив (до 80-ліття з дня вбивства)'), Л. Кривизюк («Журналістська діяльність Симона Петлюри») та ін. Останніми роками публіцистична спадщина С. Петлюри стала об'єктом вивчення О. Надточій, яка визначила особливості публіцистики С. Петлюри доби УНР в аспекті її провідної ідеї – створення української незалежної держави [1], і Т. Шмігера, котрий проаналізував статті публіциста про перекладну літературу, опубліковані в журналі «Книгарь» [2].

Увагу науковців привертала здебільшого публіцистичні тексти С. Петлюри першого десятиліття ХХ ст. і доби визвольних змагань. Меншою мірою досліджено його праці періоду еміграції. Серед них – твір «Сучасна українська еміграція та її завдання», який під псевдонімом О. Ряст публіцист видав брошурою в 1923 р. Текст, що складається з тридцяти розділів, написаний як заклик до української еміграції прислужитися на благо майбутньої Української держави. У брошурі С. Петлюра прописав конкретні завдання, котрі повинні виконати закордонні українці для здобуття Україною незалежності.

Державотворчим пафосом пройняті також ті його уривки, в яких порушено проблеми українського книговидавничого руху. Мета статті – проаналізувати публіцистичний твір С. Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» як джерело вивчення української видавничої справи 20-х рр. ХХ ст. Об'єктом дослідження є текст брошури, предметом – особливості видавничої галузі в Україні доби радянської влади та видавничої діяльності української діаспори окресленого періоду.

Про усвідомлення значення друкованого слова в житті народу йдеться вже у третьому розділі брошури «Надії на еміграційне українство». До ознак, які підтверджують розуміння українцями своєї незалежності, розвиток у них самостійницького мислення, формування національного світогляду, С. Петлюра зараховує «нехтіть до московської книжки, а натомість любов і горливість до рідного слова друкованого, що дедалі, то все більше й більше зростає» [3, с. 235]. Про роль друкованих видань свідчить і той факт, що серед форм моральної підтримки інтернованих українців публіцист називає «постачання книжок, газет для бібліотек інтернованих» (розділ «Заопікування інтернованими») [3, с. 267].

У розділі ж «Загальні завдання української еміграції» конкретизується одна з функцій журналістики як соціального інституту – функція соціальної критики з метою поліпшення суспільного життя. Говорячи про переоцінку діяльності українських політичних і державних діячів, С. Петлюра наголошує на необхідності критичного аналізу як необхідної умови їхньої успішної діяльності: «Він [політичний або державний діяч] її [критики] потребує, вона органічно необхідна для нього. На превеликий жаль, такої

критики наш державний діяч досі майже не мав. Українська преса політична, а так само й практика політично-громадських угруповань позначалась в цій справі рисами тенденційного гуртківства, обмежености і сектантства. <...> Дуже часто, замість об'єктивної оцінки своєї діяльності, наш діяч зустрічав з боку згаданих джерел критики повне нерозуміння своєї праці, наумисність, а то й злобу неоправдану. Ще частіш якась негативна дрібна риса чи помилка даного діяча роздувалась до неймовірних розмірів, а позитивніші, цінніші риси і заслуги його забувались до такої міри, що ніби витворювалась ілюзія повної невідповідности його до тієї праці, за яку він, з волі того ж таки громадянства, брався» [3, с. 237]. Тож публіцист був переконаний у тому, що періодичні видання є найбільш впливовими засобами формування громадської думки й суспільної свідомості. Однак як би не розцінював С. Петлюра роль мас-медіа в українському еміграційному суспільстві, їхня діяльність розглядалася ним крізь призму ідей державотворення й національного будівництва.

Питання систематичної співпраці українців з європейськими пресовими органами з метою розвінчання сфальшованої інформації й висвітлення правдивих відомостей про діяльність українського уряду в екзилі та ситуацію в більшовицькій Україні С. Петлюра порушив у розділі «Участь в європейській пресі і журналістиці». Особливо він підносив значення аналітичних статей цієї тематики, яких бракувало в європейських часописах. Публікація творів українських дописувачів на сторінках закордонних періодичних видання сприяла б налагодженню тісних контактів з європейською громадськістю, а згодом, при здобутті Україною державности, стала б в нагоді у формуванні міжнародних відносин. У висновку автор писав: «вся наша еміграція в міру своїх сил повинна знайти собі дорогу до європейського слова друкованого і використати трибуни його для пропаганди, обґрунтування і всестороннього з'ясування ваги української проблеми, не яко проблеми, що торкається одного тільки народу нашого, а як такого питання, проволіканням з позитивним вирішенням якого гальмуватись буде справа усталення політичної рівноваги Європи, а натомість підживляться буде балканізація її, з усіма, що впливають звідси, висновками» [3, с. 251]. Участь у пресових органах європейських країн розцінювалася С. Петлюрою як один із чинників футуристичного блоку соціокультурних координат української національної ідеї.

Наступним завданням української еміграції у видавничій діяльності публіцист уважав розвиток бібліотечної справи (розділ «Збирання книжок, газет і інших друкованих матеріалів для

нашої Національної бібліотеки»). У цьому напрямі він виокремлював, з одного боку, проблему формування бібліотечного фонду – збирання «друкованих матеріалів на різних мовах», які «не будуть тільки збагаченням наших книгохранилищ, а не раз стануть до послуги нашим ученим і нашим студентам в їхніх чи наукових справах, чи підготовчих до них вправах» [3, с. 264]; а з іншого – створення бібліографії з українського питання, систематизацію закордонних видань, присвячених українству. Постановлене перед українською діаспорою завдання було виконано, на жаль, через рік після вбивства С. Петлюри. 1926 р. у Парижі засновано Українську бібліотеку імені Симона Петлюри, якій, за визначенням дослідника історії української видавничої справи за кордоном М. Тимошика, «судилося незабаром стати всенаціональним культурним осередком українства у вільному світі» [4, с. 406].

«Справою невідкладної ваги», що «набуває значення державної загальнонаціональної проблеми» [3, с. 271], у розділі «Видавництво книжок» називав публіцист налагодження роботи українських видавництв за кордоном. На час виходу брошури центрами української видавничої справи за кордоном були Німеччина, Канада, Франція. Однак через економічну кризу, обмежений ринок збуту й інші несприятливі умови більшість видавничих осередків припиняли діяльність. С. Петлюра пропонував залучати до створення видавництв фінансистів, що і для самих статечних українців давало можливість «реалізації своїх капіталів для справи з комерційного боку певної, але щодо зисків, то пристосованої до повороту на Україну» [3, с. 271]. Організаційним заходам навколо українського друкованого слова публіцист приділяв настільки велику увагу, що передбачав увести «спеціальний податок» для членів центральних і місцевих об'єднань українських емігрантів, таким чином примушуючи заможних осіб «думати не тільки по свої власні грошові інтереси, а й про виконання обов'язків своїх перед Батьківщиною» [3, с. 272].

Подаючи приклад, сам С. Петлюра виступив ініціатором заснування громадсько-політичного тижневика «Тризуб», перший номер якого вийшов у Парижі 15 жовтня 1925 р. У передньому слові «Розпочинаючи видання...» публіцист пояснював мету нового органу: «Наша ідеологічна праця полягатиме в розгорненні і обґрунтуванні ідеї української державности. Паралельно ми будемо вияснити найдоцільніші шляхи національного будівництва в різних ділянках народнього життя. Обидва ці завдання не можуть бути здійснені без правдивого вияснення сучасної української дійсності на всіх землях,

заселених нашим народом» [3, с. 311]. Відповідно до поставлених завдань часопис висвітлював життя української діаспори майже всіх країн, розповсюджувався в США, Канаді, Румунії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині. Організуючи навколо себе українські сили, він став прикладом, на який орієнтувалися інші українськомовні закордонні видання.

Одним із завдань української еміграції, котре потребувало нагального вирішення, С. Петлюра визначав створення «української книжкової лектури». Прагнення публіциста сформував «повну» літературу цілком відповідає потребі видавничої галузі кристалізувати типологічні кордони видавничого продукту, а також загальносвітовим тенденціям – саме в цей час відбувалося становлення типології видань як окремої книгознавчої дисципліни. У цьому напрямі С. Петлюра наголошував на важливості роботи у справі перекладної й оригінальної наукової, художньої, науково-популярної й навчальної літератури. У розділах «Праця над створенням перекладної літератури» й «Організація праці в справі перекладів» він підкреслював значення перекладної літератури для задоволення наукових і навчальних потреб, довів необхідність систематичної роботи в галузі перекладознавства. Зокрема публіцист писав: «Та для того, щоб ця перекладна праця була продуктивною, позбавленою паралелізму і непотрібної затрати енергії, треба внести до неї і певні корективи. Коли опрацювання плянів того, що саме слід перекладати, належало б авторитетним людям чи спеціально організованим для цього об'єднанням по кожній колонії окремо, з певним регулюванням програми кожної з них міністром освіти, то одним із головніших корективів для уникнення паралелізму в перекладній праці було би оголошення в органах нашої преси відомостей про те, хто саме і над перекладом якої чужоземної книжки працює» [3, с. 262]. Для цього публіцист пропонував увести спеціальну рубрику в українських еміграційних періодичних виданнях.

Проблема стихійності як організаційна ознака українського книговидавничого руху періоду визвольних змагань і неузгодженості дій у перекладній літературі порушувалася С. Петлюрою на сторінках книгознавчого журналу «Книгарь» (статті «Потреба військової літератури» і «Про перекладну соціалістичну літературу»). В останній він подав план-проспект соціалістичної літератури, яку слід перекласти [2]. На думку публіциста, перекладна література була покликана задовольнити естетичні, наукові інтереси й потреби освіти українців. Основою відбору перекладних текстів повинні стати такі критерії, як «чуття краси» для художньої літератури, наси-

ченість науковими фактами, наукова зрозумілість книги для наукової спільноти. Фундація розгалуженого перекладного книговидання сприяла б нагромадженню «тих засобів, за допомогою яких перетворюється з етнографічного матеріалу свідомий своєї волі державний народ» [3, с. 261].

Принципом систематичності позначені розмірковування С. Петлюри над оригінальною літературою. Так, ведучи розмову про навчальну літературу, він прагнув формування фонду навчальних видань відповідно до рівнів і форм освіти – «од нижчих почавши та вищими кінчаючи, і відповідної лектури для цілей самоосвіти і позашкільного виховання» [3, с. 263].

У розділі «Праця над створенням перекладної літератури» публіцист побіжно охарактеризував видавничу справу в Україні доби радянської влади. Хоча його зауваги представлені лише одним абзацом, він зміг виокремити ті ознаки українського книговидання, що стали провідними для видавничої галузі протягом наступних кількох десятиліть: тотальна цензура, надання переваги російськомовним виданням з метою русифікації українців, використання видавничої продукції як рупору комуністичної ідеології. «Адже ж там, на Україні, – писав С. Петлюра, – окупантська чужа влада все робить для того, щоб українська книжкова продукція була притлумлена, щоб книжка, мовою нашою написана, світу не побачила. Українські видавництва там ледве-ледве животіють і не можуть розвинути своєї діяльності через різні заборони і обмеження, що їх спеціально для цієї мети окупанти вживають. <...> Створюючи руїну економічну з нашого краю, окупанти хочуть залишити нам з України нове “дике поле” і в ділянці культурній. Що вони справу власне так і до цього провадять – видно хоч би з тенденційної діяльності офіційних большевицьких видавництв русифікувати наш край шляхом видання для вжитку української людності московських книжок, а не українських» [3, с. 262].

С. Петлюра згадує про ще одну ознаку українського книговидання перших років радянської влади – ревізію випущених й підготовлених до друку видань: «Академія наук позбавлена можливості друком оголосити величезну кількість наукових розвідок-монографій, що їх наші люди науки в різних комісіях та відділах академічних понагромаджували...» [3, с. 262]. З 1922 р. функцію тотального контролю за друком перебрало на себе Головне управління з питань літератури та видавництва, яке не залишалося без роботи у країні, де постійно створювався «образ ворога». Скажімо, Н. Полонська-Василенко у статті «Видання Всеукраїнської Академії Наук у Києві, знищені большевицькою владою», умі-

щених в «Українських бібліологічних вістях» (1948. – № 1), подала неповну бібліографію надрукованих і підготовлених до друку видань, знищених радянською владою після процесу над СВУ.

Таким чином, публіцистичний твір С. Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» виступає важливим джерелом вивчення української видавничої справи 20-х рр. ХХ ст., оскільки висвітлює такі її особливості, як кристалізація функцій періодичних видань, зокрема соціальної критики, впливу на масову свідомість, організатора соціуму; використання закордонної преси для поширення правдивих відомостей про українців; активне становлення видавничої діяльності української діаспори; розбудова бібліотечної справи й формування української бібліографії; розвиток перекладного й оригінального художнього, наукового, науково-популярного й навчального книговидання; формування нової системи видавничої галузі в Радянській

Україні, що відзначалася репресивними заходами й русифікаторською політикою. Висвітлення публіцистики С. Петлюри як джерельної бази дослідження українського книговидання зазначеного періоду не вичерпується охарактеризованим твором і потребує аналізу всього публіцистичного доробку цього діяча.

1. *Надточій О.* Державотворчий пафос публіцистики Симона Петлюри доби УНР (1917–1920 рр.) / Олена Надточій // Вісник Черкаського університету. Сер.: Філологічні науки. – 2012. – № 38 (251). – С. 133–136.

2. *Шмігер Т. В.* «Книгарь» та українське перекладознавство // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : матер. Всеукр. наук. конф., 12–13 трав. 2005 р. / МОН України ; Хмельницьк. нац. ун-т. – Хмельницький, 2005. – С. 189–191.

3. *Петлюра С. В.* Статті / Симон Петлюра ; [упоряд. та авт. передм. О. Климчук]. – К. : Дніпро, 1993. – 341 с.

4. *Тимошик М. С.* Історія видавничої справи : підручник / Микола Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2003. – 496 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Kravchenko E. L. «Modern Ukrainian emigration and its tasks» S. Petliura as a source for studying of Ukrainian publishing 20's twentieth century.

The article analyzes the nonfiction S. Petliura «Modern Ukrainian emigration and its tasks» as a source of study of the publishing industry in Ukraine and the Ukrainian diaspora publishing 20's twentieth century. Proved that the publicist considered issues such as crystallization functions periodicals, use the foreign press to disseminate truthful information about Ukrainians, becoming active publishing foreign Ukrainians, development of librarianship and the formation of Ukrainian bibliography, etc.

Keywords: S. Petliura, publicism, «Modern Ukrainian emigration and its tasks», Ukrainian publishing the 20's twentieth century.

Кравченко Е. Л. «Сучасна українська еміграція та її завдання» С. Петлюри как источник изучения украинского издательского дела 20-х гг. ХХ в.

В статье проанализировано публицистическое произведение С. Петлюры «Сучасна українська еміграція та її завдання» как источник изучения издательской отрасли в Украине и издательской деятельности украинской диаспоры 20-х гг. ХХ в. Доказано, что публицист рассматривал такие проблемы, как кристаллизация функций периодических изданий, использование зарубежной прессы для распространения правдивых сведений об украинцах, активное становление издательской деятельности украинцев за границей, развитие библиотечного дела, формирование украинской библиографии и т. д.

Ключевые слова: С. Петлюра, публицистика, «Сучасна українська еміграція та її завдання», украинское книгоиздание 20-х гг. ХХ в.